

اقتصاد و بازار گانی ایران

بررسی عملکرد خصوصی سازی در ایران

علی دینی ترکمانی

(کارشناس ارشد اقتصاد)

عضو هیات علمی موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی)

این مقاله به دنبال تعریف مفهوم خصوصی سازی، به بررسی دلایل آن از رویکردهای مختلف و پیش زمینه های خصوصی سازی موفق پرداخته است. سپس، عملکرد خصوصی سازی در ایران را طی سال های ۷۷-۱۳۶۸، به بحث گذاشته است.

«اصلاحات نسل اول» که در بسیاری از کشورها طی دهه های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ در سطح وسیعی به کار گرفته شد، بیشتر با ارتقا و بهبود سیاست ها سر و کار دارد تا نهادها. این اصلاحات لزوماً کیفیت بخش عمومی را ارتقا ندادند حتی آن مواردی که مرتبط با این امرند. اکنون به دنبال «اصلاحات نسل اول»، ضرورت بهبود کیفیت بخش عمومی بارزتر شده است. برای وقوع این امر، «اصلاحات نسل دوم» ضروری است. بدون این اصلاحات ممکن است اصلاحات نسل اول خیلی سریع خالی از محتوا شوند.» (ویتو تنزی)^۱

«انتقال قواعد اقتصادی و سیاسی رسمی و موفق اقتصادهای بازاری غرب به جهان سوم و اقتصادهای اروپایی در حال گذار شرط کافی برای عملکرد اقتصادی نیست. خصوصی سازی نوش دارویی برای درمان بیماری عملکرد اقتصادی ضعیف نیست.» (داگلات، نورث)^۲

۱- تعریف خصوصی سازی

خصوصی سازی شامل اقدام ها و ترتیباتی می شود که بر نقش بخش خصوصی در سازماندهی فعالیت های اقتصادی می افزاید و از نقش بخش عمومی می کاهد. این اقدام ها عموماً شامل واگذاری مالکیت و یا مدیریت بنگاه های عمومی به بخش خصوصی می شود که با عناوینی چون «تمرکززدایی»، «اولویت دهی»، «سرمايه داری مردم گرا»،

«فروش دارایی ها به مردم» و «مردمی کردن» همراه است. به طور کلی، خصوصی سازی در سه حوزه متمایز قابل طرح است: اول، خصوصی سازی فعالیت هایی است که بنگاه های عمومی، در یک بازار رقابتی به تولید کالاهای مصرفی یا سرمایه ای می پردازند؛ دوم، خصوصی سازی فعالیت هایی است که بنگاه های عمومی به طور انحصاری کالاهای و خدمات را تولید می کنند؛ این فعالیت های انحصاری را می توان به انحصارهای طبیعی (گاز، برق و آب) و انحصارهای مصنوعی - ناشی از محدودیت بنگاه های دیگر (اعم از داخلی و خارجی) در ورود به بازار - تقسیم کرد؛ سوم، خصوصی سازی خدمات بخش عمومی از جمله گردآوری زباله ها و خدمات مربوط به زندانیان است؛ در این حوزه دولت از طریق قراردادهای کلی یا جزئی انجام چنین خدماتی را به بخش خصوصی واگذار می کند.^۳

بر مبنای غایات و اهدافی که برای خصوصی سازی معمولاً در نظر گرفته می شود، از سه نوع خصوصی سازی می توان نام برد. اگر هدف مشارکت بیشتر شهروندان برای حضور در نظام اقتصادی و بهره مندی از درآمدهای بنگاه های عمومی، صرف نظر از موقعیت های درآمدی آنان، و همینطور نقش آفرینی در تصمیم گیری های اثرگذار بر زندگی آنان باشد، خصوصی سازی هدف سیاسی را دنبال می کند. معمولاً مدافعان پرشور نئولیبرالیسم چنین غایتی را در چشم انداز خصوصی سازی می بینند و آن را به مثابه یکی از پایه های ساختمان فکری خود به کار می برند. اگر هدف از خصوصی سازی تامین کسری بودجه دولت و به طور کلی درآمدزایی از طریق فروش بنگاه ها به افرادی باشد که بیشترین قیمت را می پردازند، خصوصی سازی غایت مالی را دنبال می کند و می توان آن را خصوصی سازی مالی نامید؛ و چنانچه هدف تصحیح ساختار و افزایش کارایی نظام اقتصادی و بهره وری عوامل تولید از طریق تقسیم کاری صحیح تر میان بخش های دولتی و

خصوصی باشد، خصوصی سازی را می توان از نوع اقتصادی آن دانست.^۴

روش های اجرایی خصوصی سازی شامل موارد متعددی می شود که برخی از آن ها به شرح زیر است:

۱- عرضه سهام (که به صورت عرضه سهام به عموم، به گروه ها یا افراد خاص و عرضه سهام ممتاز یا طلایی است).

۲- فروش دارایی های واحدهای دولتی و عمومی بعد از انحلال واحدها (در صورتی که اصولاً ساختار واحد قابل فروش و یا واحدها سودده نباشند).

۳- تفکیک مدیریت و مالکیت واحدها از هم، از طریق اجاره دادن واحدها به گروهی از مدیران بخش خصوصی که همراه با تعهدهای لازم صورت می گیرد.

۴- جلب مشارکت داخلی و خارجی برای سرمایه گذاری جدید در واحدها.

۵- فروش به بخش تعاونی.

۶- واگذاری با مزایده (که روش های متعددی دارد).

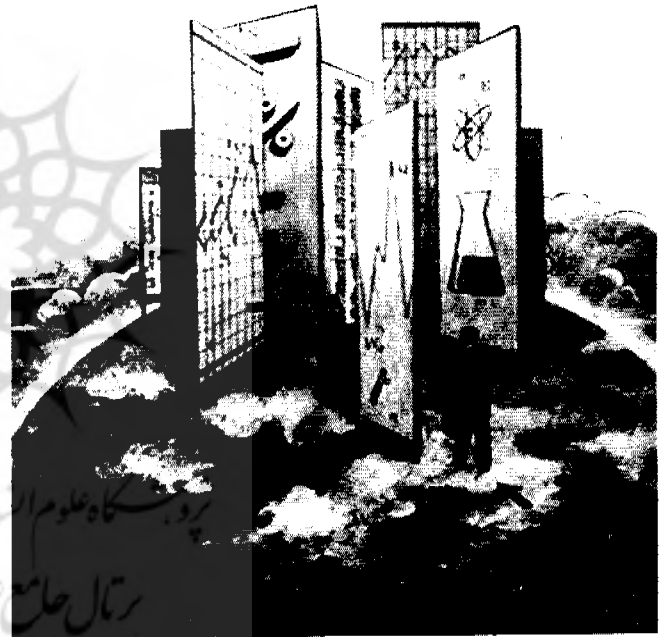
هم در میان آن ها موج می زند، این را هم می بینیم که فعالیت اقتصادی عمدتاً بر محور بازار آزاد می چرخد.^۶ در اینجا، آزادی سیاسی بدون آزادی اقتصادی معنا و مفهومی ندارد و آزادی اقتصادی در فضایی که دولت در آن با اقتدار کامل حضور پیدا می کند، نمی تواند به وجود آید؛ به دیگر سخن، خصوصی سازی شرط لازم برای بازسازی است و بازار نیز شرط لازم برای آزادی های مدنی!

در عمل، خصوصی سازی راهبردی است که از اواخر دهه ۱۹۷۰ در عرصه اقتصاد جهانی دنبال شد. درباره چرایی ظهور این راهبرد دیدگاه های مختلفی مطرح شده است. در یکسو، برخی از اقتصاددانان و نظریه پردازان شکست سیاست های دولت - محور "دولت رفاه" را در کشورهای پیشرفته سرمایه داری و شکست راهبرد جایگزینی واردات را در کشورهای در حال توسعه علت اقبال و گرایش به سوی این راهبرد دانسته اند. در واقع با پیدایش بحران "رکود - تورمی" در کشورهای پیشرفته سرمایه داری و لاینحل باقی ماندن معضلات و مشکلات توسعه ای در کشورهای توسعه نیافته، مفهوم "شکست دولت" در برابر "شکست بازار" مطرح شد و اقتصاددانانی چون بوکانان، کولاک و آن کروگر با تاکید بر "رانت خواری"^۷، مک کینون و "شو" با تاکید بر "سرکوب مالی"^۸ در اقتصادهای دولت مدار تلاش کردند که نشان دهند موارد "شکست دولت" بیش از موارد "شکست بازار" است.

نتیجه نقدهای وارد بر نظریه و عمل سیاست اقتصادی دولت مدار، شکل گیری توافقی به نام "اجماع واشنگتن" است؛ اجماعی که میان سه نهاد مهم تنظیم گر جهانی - صندوق بین المللی پول، بانک جهانی و خزانه داری آمریکا - به وجود آمد و سرنوشت سیاست های اقتصادی را طی دهه های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ در چارچوب سیاست های موسوم به تعدیل و تثبیت رقم زد؛ خصوصی سازی یکی از اجزاء و مولفه های اصلی این مجموعه سیاست هاست.

برخی از اقتصاددانان رادیکال، چرخش در عرصه سیاست گذاری اقتصادی از اواخر دهه ۱۹۷۰ به این سو را ناشی از بحران "انباشت سرمایه جهانی" در قالب سیاست های دولت مدار می دانند. از نظر این اقتصاددانان، انباشت سرمایه جهانی در مرحله ای از تکامل خویش نیاز به اقدام های حمایتی دولت ها داشت، اما پس از این مرحله تکاملی که با تغییرات مهمی در شیوه تولید کالاها، چه از نظر فنی و چه از نظر مکانی و جغرافیایی مصادف بود، نیاز به فضایی داشت که به راحتی بتواند خود را جابه جا کند؛ قطعات مختلف یک محصول را در مکان های مختلف تولید و در یک جا پس از مونتاژ روانه بازار کند. در این مرحله، به اقتضای اینکه تولید از حالت ملی خارج و به حالت فراملی و بین المللی تبدیل می شد، لازم بود که در عرصه انباشت سرمایه و تولید و تجارت مقررات زدایی صورت گیرد، نقش دولت ها برچیده شود و بخش خصوصی تمام زمام امور را به دست گیرد.^۹

خصوصی سازی که ابتدا در کشورهای توسعه یافته موج می زد در همان جا باقی نماند؛ این امواج جغرافیای کشورهای دیگری چون ایران را نیز دربر گرفت. اقتصاد ایران به علت جنگ هشت ساله ایران و عراق (۶۷-۱۳۵۹) طی این سال ها نمی توانست تن به چنین سیاست هایی بدهد، اما پس از پایان جنگ و با آغاز اولین برنامه توسعه اقتصادی (۷۲-۱۳۶۸) سیاست های تعدیل اقتصادی با محوریت خصوصی سازی آغاز شد و طی برنامه دوم نیز ادامه یافت. اکنون با توجه به گذشت تقریباً یک دهه از آغاز راهبرد خصوصی سازی در

۷- واگذاری از طریق عرضه کالا برگ به قیمت های کم یا مجانی به مردم.^۵

بنیان نظری راهکار و راهبرد خصوصی سازی معطوف به این نکته است که بخش خصوصی در مقایسه با بخش دولتی و عمومی از فرصت های موجود بهینه تر استفاده می کند و کارآمدتر است؛ زیرا، مبنای تصمیم گیری ها درباره مصرف و سرمایه گذاری در بخش خصوصی قیمت های واقعی است. قیمت هایی که با ارسال علایم صحیح به بنگاه ها و مصرف کنندگان نقش مهمی در تخصیص بهینه منابع ایفاء می کنند. علاوه بر این، چنانچه ذکر شد از این رویکرد خصوصی سازی شرط لازم برای حضور موثر مردم در صحنه اقتصادی و حتی سیاسی است. به تعبیر میلتون فریدمن «هر جا می بینیم عناصر عمده آزادی فردی وجود دارد و مردم کوچه و بازار در آن ها بهره ای از پیشرفت و رفاه مادی در اختیار دارند و امید به رفاه و پیشرفت در آینده

اقتصاد ایران، می‌توان به ارزیابی عملکرد آن پرداخت. در ادامه، ابتدا پیش شرط‌های موفقیت این سیاست از دیدگاه نظری مطرح می‌شود و سپس ضمن ارائه تصویری از فرآیند خصوصی‌سازی در ایران، به ارزیابی نقادانه آن پرداخته می‌شود.

۲- پیش شرط‌های موفقیت سیاست خصوصی سازی

پیچیده شدن نظام اجتماعی، دولت‌ها را با وظایف متعددی مواجه می‌کند. در چنین شرایطی، اصل کارآمدی ایجاب می‌کند که دولت متناسب با توان و ظرفیت خویش انجام وظایف مهم و اساسی را در اختیار گیرد و سایر وظایف را به بخش خصوصی واگذار کند. انباشت سرمایه در حوزه‌هایی که بازدهی اجتماعی بالایی دارد، انباشت سرمایه در بخش‌های پیشرویی که می‌توانند به مثابه لوکوموتیو تحولات اقتصادی و دانش فنی عمل کنند و تامین تور ایمنی اجتماعی و توزیع مجدد درآمدی از جمله چنین وظایفی است که بر عهده دولت است. اما، تولید بسیاری از کالاها و خدمات که از نظر سوددهی برای بخش خصوصی جاذبه دارد و در عین حال این بخش توان و ظرفیت انجام آن را دارد، باید به بخش خصوصی واگذار شود. به عبارت دیگر، همانگونه که تقسیم کار صحیح میان بنگاه‌های مختلف بیشترین کارایی را برای اقتصاد دارد، تقسیم کار صحیح میان دو بخش دولتی - عمومی و خصوصی، در فضایی همراه با تفاهم، نیز شرط لازم سازماندهی کارای نظام اقتصادی است.^{۱۰} بنابراین، در اقتصادی که دولت بیش از توان و ظرفیتش وظایفی را بر عهده گرفته است، واگذاری بخشی از آن وظایف، شرط لازم کارآمد کردن نظام اقتصادی است. به همین دلیل است که خصوصی‌سازی انجام می‌گیرد.

اما، داستان خصوصی‌سازی به همین جا، یعنی واگذاری‌ها در اشکال گوناگون آن، ختم پیدا نمی‌کند. هر چند، چنانچه ذکر شد، خصوصی‌سازی در اقتصادهایی که دولت زیر بار وظایف زیاد کمر خم می‌کند، شرط لازم افزایش کارآمدی است، اما شرط کافی نیست. مؤثر بودن این سیاست مستلزم پیش‌شرط‌های زیر است:

۱- بازسازی پیش از خصوصی‌سازی: بازسازی ناظر بر تامین و تدارک نهادی است که اجازه می‌دهد بازارها با کارکرد کارآمد عمل کنند؛ شرایطی چون حذف انحصارها و تامین تقارن اطلاعاتی، تنظیم مقررات و قوانین صحیح (مقررات و قوانینی که شفاف باشند و احتمال وقوع فسادهای مالی را به حداقل میزان ممکن کاهش دهند) از جمله این شرایط نهادی است. تجربه خصوصی‌سازی در برخی از کشورهای جهان مانند کره جنوبی نشان می‌دهد که در صورت نبود چنین شرایطی احتمال موفقیت کاهش می‌یابد و بر خلاف آنچه تصور می‌شود خصوصی‌سازی بهره‌وری و کارایی را افزایش نمی‌دهد. این که فضای مناسبی برای عملکرد کارآی بنگاه خصوصی شده تامین شود تأثیر مهمی در نتیجه خصوصی‌سازی دارد. برای مثال، عملکرد ۱۵ بنگاه خصوصی شده در کره جنوبی، در اوایل دهه ۱۹۸۰، نشان می‌دهد که تمام این بنگاه‌ها به یکسان از روند تغییر مالکیت سود نبرده‌اند. در حالی که میزان کارایی در شش بنگاه افزایش یافت، در دو بنگاه، پس از خصوصی‌سازی، کاسته شد. در هفت بنگاه باقیمانده آثار قابل ملاحظه‌ای در این خصوص دیده نشد. پنج شرکت خصوصی شده در اواخر دهه ۱۹۸۰ نیز عملکرد متفاوتی داشتند. در دو بنگاه میزان بهره‌وری افزایش یافت، ولی در سایر موارد بدون تغییر باقی ماند.

ساختار ناقص بازار، تداوم مقررات دولتی و دخالت در تصمیم‌گیری بنگاه‌ها و مدیریت نادرست منابع انسانی از جمله عوامل شکست برخی از بنگاه‌ها در زمینه بهبود عملکرد خود، تلقی شده‌اند.^{۱۱}

در همین راستا، از جمله عوامل مهم نهادی خصوصی‌سازی، ضرورت وجود بخش مالی قوی و کارآمد خصوصی است. نهادهای مالی کارآمد مستقل از ساخت دولت، با فرض وجود شفافیت و تقارن اطلاعات و همینطور کارآمدی آن‌ها، می‌توانند سه نقش مهم در فرآیند خصوصی‌سازی داشته باشند. نخست، می‌توانند مسوول تجدید ساختار موسسه‌های دولتی گردند. دوم، برای تجهیز منابع مالی در واگذاری مالکیت به بخش خصوصی، منابع را تجهیز کنند و پس از خصوصی‌شدن، سرمایه در گردش و وجوه سرمایه‌گذاری را برای موسسه‌ها فراهم آورند. سوم، می‌توانند نقش برجسته‌ای در نظارت و کنترل فعالیت‌های مدیریتی داشته باشند.^{۱۲}

۲- تامین چارچوب سازمانی و تشکیلاتی مناسب و قوی: اجرای قوانین و مقررات صحیح و بازسازی نیاز به عزمی جدی و سازمانی مناسب و کارآمد دارد. یکی از اموری که برای یک خصوصی‌سازی "خوب" بسیار مهم است مدیریت موثر و مفید واحدها در طول تعدیل ساختاری و حتی پس از واگذاری به بخش خصوصی است. "وقتی از مدیریت موثر سخن می‌گوییم منظور این است که نظام اداره کننده در عین سادگی باید موثر نیز باشد. اگرچه باید برای حذف مقررات دست و پاگیر کوشید و به مدیران این واحدهای خصوصی شده امکان داد شیوه‌های مطلوب مدیریت را به کار بگیرند، در عین حال دولت باید به واقع مراقب اوضاع باشد که صاحبان شرکت‌های خصوصی به آنچه در متون اقتصادی "لخت کردن اموال" نامیده می‌شود دست نزنند، یعنی هر آنچه قابلیت نقد شدن دارد را نقد کرده و با ارسال این نقدینةها به حساب‌های خارجی واحد را تعطیل کرده و بر بیکاری بیفزایند."^{۱۳}

۳- تعیین نحوه صحیح خصوصی‌سازی از نظر دوره زمانی: خصوصی‌سازی را می‌توان هم به صورت تدریجی و گام به گام، و هم به شکل انفجاری اجرا کرد. انتخاب هر کدام از این شیوه‌ها بسته به شرایط اقتصادی دارد که به دنبال اجرای سیاست خصوصی‌سازی است. در اقتصادهایی که تحت سلطه انحصارهای چند جانبه دولتی هستند و امکان شکستن این سلطه از طریق اقدام‌های تدریجی وجود ندارد، شیوه ننگانه درمانی توصیه می‌شود. در چنین اقتصادهایی گروه‌های متشکل ذینفع در شرایط موجود در برابر اصلاحات مقاومت و آن را از محتوا خالی می‌کنند؛ از این رو، اقتصاددانان مدافع شیوه انفجاری معتقدند که با چنین شیوه‌ای امکان عمل و مقاومت چنین گروه‌هایی از بین می‌رود. در مقابل اقتصاددانان مدافع شیوه تدریجی، شکسته شدن مقاومت چنین گروه‌هایی را بیش از آن که متأثر از شیوه عمل بدانند، آن را در ساخت نظام اداری - سیاسی و عزم آن در اجرای تحولات و اصلاحات اقتصادی جست و جو می‌کنند.^{۱۴}

۴- تعیین نحوه صحیح خصوصی‌سازی از نظر شیوه واگذاری: واگذاری مالکیت بنگاه‌های دولتی و عمومی به بخش خصوصی، واگذاری جزئی یا کلی بنگاه‌ها، واگذاری به اشکال مختلف چون مزایده، عرضه به عموم از طریق بازار سهام، عرضه به نیروی کار بنگاه‌ها از جمله مسایلی است که مورد به مورد باید بررسی قرار گیرد.

در بخش‌هایی که انحصارهای طبیعی وجود دارد، واگذاری مالکیت

۵ درصد و میزان تغییر مورد نظر ناظر دولتی (X)، ۸ درصد باشد، قیمت به اندازه (۵-۸)، یعنی سه درصد، باید کاهش یابد. البته، چنانچه بنگاهی مجموعه‌ای از کالاها را تولید کند، می‌تواند در مورد تک تک کالاها قیمت‌ها را به صورت‌های مختلف، برخی را در جهت افزایش و برخی را در جهت کاهش، تعدیل کند، اما میانگین وزنی تغییرات باید به میزانی باشد که از معادله فوق حاصل می‌شود؛ به طور نمونه در چارچوب مثال ذکر شده باید سه درصد کاهش را در هر حال نشان دهد. در این مورد نیز اشکال در این است که معیار دقیقی برای تعیین میزان تغییرات قیمت از سوی ناظر وجود ندارد.^{۱۵}

به طور خلاصه، از نظر برخی از اقتصاددانان، واگذاری مالکیت بنگاه‌ها در حوزه‌هایی که انحصارات طبیعی وجود دارد تنها به کاهش رفاه مصرف‌کنندگان منجر می‌شود و هر چند که از شیوه‌های نظارتی مختلف می‌توان بهره برد، اما، ماهیت این نوع فعالیت‌ها و معایبی که شیوه‌های نظارتی دارد، منافع مورد انتظار از خصوصی‌سازی را در این حوزه‌ها تأمین نمی‌کند.

۵- تأکید بر هدف افزایش کارایی به جای تأکید بر هدف درآمدزایی: یکی از اهداف دولت‌ها از اجرای سیاست خصوصی‌سازی، درآمدزایی به منظور پوشش هزینه‌ها و کاهش کسری بودجه است. این هدف با این استدلال دنبال می‌شود که در صورت کاهش کسری بودجه، تورم کنترل و در نتیجه یکی از شرایط لازم برای انباشت سرمایه فراهم می‌شود. اما، هنگامی که این هدف بیش از اندازه مورد تأکید قرار می‌گیرد، خصوصی‌سازی به نوع مالی آن تبدیل و با شکست مواجه می‌شود، به دو دلیل: اول اینکه، چنانچه دولت بنگاه‌ها را با قیمت بالایی به بخش خصوصی واگذار و درآمدهای حاصله را صرف مخارج خود کند، ممکن است فقط ترکیب اجزای تقاضای کل تغییر کند؛ یعنی مخارج دولتی افزایش و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی

بنگاه‌ها به بخش خصوصی توصیه نمی‌شود. چرا که بخش خصوصی برای حداکثرکردن سود می‌تواند قیمت را افزایش و میزان تولید را کاهش دهد و در نتیجه ضمن کاهش مازاد رفاه مصرف‌کننده بر اشتغال نیز اثر منفی بگذارد. از این رو، در چنین شرایطی توصیه می‌شود که مدیریت بنگاه به بخش خصوصی واگذار و از دامنه نظارت‌ها و کنترل‌های دولتی کاسته شود. البته، اقتصاددانان معتقد به واگذاری مالکیت چنین بنگاه‌هایی، معتقدند که با ایجاد ساز و کارهای نظارتی قوی می‌توان از پیامدهای منفی مذکور جلوگیری کرد. برای مثال می‌توان از سازوکارهای زیر نام برد:

- میزان بازگشت سرمایه، درآمد - هزینه / مقدار سرمایه.
- نظام انگلیسی اعمال سقف قیمت (Price Cap)

در هر دو روش مذکور نماینده دولت در بنگاه واگذار شده حضور دارد. در روش اول، ضمن ارائه آزادی عمل قیمت‌گذاری به بنگاه، ناظر دولتی میزان بازگشت سرمایه‌ای را برای بنگاه تعیین و بر آن نظارت می‌کند. اشکال اساسی این روش آن است که اگر دولت حد مشخصی را برای نوسان‌های قیمتی تعیین نکند، بنگاه می‌تواند با افزایش بیش از اندازه قیمت به میزان بازگشت سرمایه هدف‌گذاری شده دسترسی پیدا کند. این روش زمانی موثر است که سقف قیمت نیز تعیین شود. در این صورت بنگاه ناچار از افزایش کارایی خود خواهد بود.

روش دوم اشکال مذکور را برطرف می‌کند و به بنگاه اجازه می‌دهد متناسب با میزان تورم و اهداف دولت قیمت کالای تولیدی را تعیین و تعدیل کند. سقف قیمت به صورت مابه‌التفاوت شاخص قیمت خرده‌فروشی و میزان تغییر مورد نظر ناظر دولتی تعریف می‌شود:

$$PC = \Delta CPI - X$$

PC سقف قیمت، ΔCPI تغییرات شاخص قیمت خرده‌فروشی و X میزان تغییر مورد نظر ناظر است. برای مثال چنانچه ΔCPI ،

جدول شماره (۱) - خصوصی‌سازی و واگذاری ۷۲-۱۳۶۸

(ارقام به میلیارد ریال)

شرح	سازمان صنایع ملی ایران	سازمان گسترش و نوسازی	وزارت معادن و فلزات	بانک صنعت و معدن	سایر وزارتخانه‌ها	بناهاد شهید مستطمان	جمع کل
تعداد مؤسسات قبل از خصوصی‌سازی	۳۷۹	۱۲۴	۶۱	۱۳۲	۲۶۲	۲۲۹	۱۵۹۹
تعداد مؤسسات در مهرماه ۱۳۷۲*	۱۲۱	۹۷	۵۰	۱۹	۲۶۲	۲۱۰	۱۱۷۱
تعداد مؤسسات برگزیده برای خصوصی‌سازی در ۱۳۶۸	۲۹۳	۷۳	۲	-	۲۱	-	۳۹۱
تعداد مؤسسات خصوصی شده تا مهر ۱۳۷۲ از طریق:	۶۶	۲۷	۱۱	۱۰۳	-	۱۹	۲۲۶
۱- بورس اوراق بهادار تهران	۲۱	۵	۲	۷۳	-	۱۹	-
۲- پیشنهاد مزایده	۱۸	۲	-	۳۰	-	-	-
۳- مذاکره‌های مستقیم	-	۳	-	-	-	-	-
۴- اعلام نشده	۲	۱۵	-	-	-	-	-
درآمد خصوصی‌سازی تا مهر ۱۳۷۲	۳۳۹	۱۱۲	-	۳۸۱	-	-	۸۳۲
کل فروش در ۱۳۶۸	۸۵۹	۲۵۱	۲۰۰	-	-	-	-
کل اشتغال در ۱۳۶۸ (هزار نفر)	۱۲۰	۷۲	-	-	-	-	-

* تعداد مؤسساتها در مهرماه سال ۱۳۷۲ به استثنای واحدهایی که توسط شرکت‌های هولدینگ، به ویژه سازمان صنایع ملی ایران، به مالکان اولیه بلاخره داده شده است.

مآخذ: وزارت دفاع، شرکت سرمایه‌گذاری سازمان صنایع ملی ایران و برآوردهای بانک جهانی.

به نقل از: بانک جهانی، «مروری بر یک تجربه، خصوصی‌سازی در ایران»، بورس، شماره ۸.

واحد: میلیارد ریال

سال	موازنه منابع ملی ایران		موازنه گسترش و توسعه صنایع ایران		بانک صنعت و معدن		سایر		جمع کل		مهم (درصد)
	بورس	سایر روش‌ها	بورس	سایر روش‌ها	بورس	سایر روش‌ها	بورس	سایر روش‌ها	بورس	سایر روش‌ها	
۱۳۶۸	-	-	-	-	۲۱۲	۰/۵	۱۳	۰/۳	۲۲۷	۲/۱	۸/۶
۱۳۶۹	۱۰۲	-	۰/۳	-	۲۱۱	۲/۲	۰/۱	۲۲	۳۱۹	۵/۲	۱۳/۵
۱۳۷۰	۱۹۲/۳	۳۹-	۲۹/۲	۲/۹۸	۸۲۲	-	۲۱/۵	۲/۵	۳۲۷۸	۳۶/۵	۹/۷
۱۳۷۱	۲۲/۵	۲۵-	۳۱/۳	۵۲/-	۰/۶	۵۵/۱	۱۳/۲	۲/۳	۱۲۷۱	۱۵۶/۳	۵۳/۸
۱۳۷۲	۸۲/۹	۱۲۰/۲	۸۰/۲	۳۸۲	۱۲۲/۵	۱۲۲/۹	۱۰/۵	۱۰/۵	۳۳۹۲	۲۸۹/۵	۵۱/۳
۱۳۷۳	۱۶۰/۳	۳۲/۸	۱۱۰/۸	۲/۲	۱۶۱/۶	۵۵/۲	۱۰/۶۹	-	۳۹۲/۶	۵۳/۹	۵۷/۶
۱۳۷۴	۲۶/۳	۸۳/۵	۱۱۰/۶	۱۳۲/۲	۱۳۲/-	۳۲/۲	۵۳/۱	-	۸۱۱	۳۱۰/۱	۲۷/۲
۱۳۷۵	۲۲/۲	۱۲۸/۶	۲۳/۲	۱۱/۵	۱۸۸/-	۹/۱	۳۳/۲	-	۱۲۲۲/۸	۲۵۸/۲	۱۲/۹
۱۳۷۶	-	-	۵۵/۱	۱۰/۹	۱۲۵/۶	۸۵/۲	۲۱۰/-	-	۲۵۳/۳	۱۶۷/۹	۳۲/۲
۵۱۳۷۷	۲/۳	-	۳/۲	-	۲۲/-	-	۲۵/۶	-	۹۱/۱	-	-
جمع کل	۲۶۶/۲	۹۱۵/۲	۱۱۹۷/۸	۲۸۷/۲	۵۳۲/۲	۳۳۸/۲	۱۶۸۲/۳	۱۱۵/۳	۳۲۳/۱	۱۸۰۰/۳	۲۰/۲
مهم (درصد)	۱۰/۶	۱۲/۹	۱۹/۵	۲/۲	۸/۸	۱۲/۱	۲۷/۵	۱/۹	۶/۶	۲۰/۲	-

مخازن: سازمان صنایع ملی ایران، سازمان گسترش و توسعه صنایع ایران، بانک صنعت و معدن و سازمان بورس ایران به‌عنوان پیمانکار ایران.

۵- شش ماهه اول ۱۳۷۷.

۶- عملکرد سایر روش‌ها در سال ۱۳۷۷ هنوز در دسترس نمی‌باشد.

به‌طور مستقیم در هیات دولت مطرح شود. از نظر نحوه واگذاری، سه شکل بورس، مزایده و مذاکره مستقیم با متقاضیان خرید (با اولویت تعاونی‌های تخصصی صنعتی) در نظر گرفته شد و از نظر نحوه مشارکت کارکنان شرکت‌های مورد واگذاری، تصویب شد که ۳۳ درصد سهام قابل واگذاری به قیمتی معادل میانگین قیمت اسمی و قیمت روز سهام به کارکنان این بنگاه‌ها (کارگر و کارمندان) واگذار شود. در این تصویب نامه آمده است که درآمدهای حاصل از واگذاری‌ها

کاهش یابد. ۱۶ دوم اینکه، هدف درآمدزایی سبب کاهش قدرت ابزارهای نظارتی بر بنگاه‌های واگذار شده در زمینه‌هایی چون قیمت‌گذاری کالا و عدم اخراج نیروی کار می‌شود؛ زمانی که بخش خصوصی بنگاه‌ها را با قیمت بالا خریداری می‌کند برای پوشش هزینه‌ها، یا قیمت کالاها و خدمات تولیدی را افزایش می‌دهد و تورم بیشتر را موجب می‌شود و یا از میزان نیروی کار می‌کاهد و بر دامنه بیکاری می‌افزاید. ۱۷

۳- فرآیند خصوصی سازی در ایران

خصوصی‌سازی در ایران به عنوان یکی از اجزای اساسی سیاست‌های تعدیل و تثبیت از سال ۱۳۶۸ در قالب برنامه اول توسعه اقتصادی (۷۲-۱۳۶۸) مطرح شد. اما، در عمل، از سال ۱۳۷۰، پیرو تصویب نامه شماره ۵۲۸۳/ت/۱۰۳ مورخ ۱۳۷۰/۳/۲۹ هیات وزیران، سیاست واگذاری سهام متعلق به دولت و سازمان‌ها و شرکت‌های دولتی تصویب شد و موارد واگذاری (شامل دو فهرست (۱) و (۲)) و مسایلی چون نحوه واگذاری، نحوه مشارکت کارکنان، و نحوه استفاده از وجوه حاصله در آن بیان شده بود.

شرکت‌های مورد واگذاری شامل شرکت‌های تحت پوشش سازمان صنایع ملی ایران (۲۹۳ واحد)، سازمان گسترش و توسعه صنایع ایران و وزارتخانه‌های معادن و فلزات (۴ مورد) و بازرگانی، فرهنگ و ارشاد اسلامی، نفت، مسکن و شهرسازی و کشاورزی (۲۱ مورد) می‌شد که در مجموع ۳۹۱ شرکت را دربرمی‌گرفت. جدول شماره (۱) تعداد شرکت‌های خصوصی‌سازی شده را تا سال ۱۳۷۲ نشان می‌دهد. از نظر سازمانی، برای حسن اجرای خصوصی‌سازی، کمیسیونی مرکب از وزیر امور اقتصادی و دارایی، صنایع، صنایع سنگین، کار و امور اجتماعی و روسای سازمان‌های برنامه و بودجه و بانک مرکزی به ریاست معاون اول رئیس جمهور تشکیل شد تا تصمیم‌گیری این کمیسیون در مورد آیین‌نامه‌ها و سایر مسایل مربوط به خصوصی‌سازی

جدول شماره (۳) - عملکرد واگذاری سهام توسط بانک صنعت و معدن به تفکیک روش های واگذاری و خریداران از سال ۱۳۶۸ لغایت پایان سال ۱۳۷۶

سال	روش واگذاری	نقد سهام واگذار شده				ارزش سهام واگذار شده (میلیون ریال)			
		بخش خصوصی	بانکها	تهادها و موسسات	جمع	بخش خصوصی	بانکها	تهادها و موسسات	جمع
۱۳۶۸	بورس	۷۸۹۶۷	—	—	۸۷۹۶۷	—	—	۸۷۹۶۷	
	سایر روش ها	—	—	—	۲۸۷۰	۲۸۷۰	—	۲۸۷۰	
۱۳۶۹	بورس	۵۲۹۷۰	—	—	۵۲۹۷۰	—	—	۵۲۹۷۰	
	سایر روش ها	—	۵۲۰۲۲	۷۹۱۳۱	۱۲۲۱۷۳	—	—	۱۲۲۱۷۳	
۱۳۷۰	بورس	۱۱۲۵۲۱۷	—	—	۱۱۲۵۲۱۷	—	—	۱۱۲۵۲۱۷	
	سایر روش ها	—	—	—	—	—	—	—	
۱۳۷۱	بورس	۱۳۷۰۰۰	—	—	۱۳۷۰۰۰	—	—	۱۳۷۰۰۰	
	سایر روش ها	۱۳۹۱۶۰	—	۵۷۷۰۲۸۷	۵۲۳۹۲۷	—	—	۵۲۳۹۲۷	
۱۳۷۲	بورس	۲۳۰۶۹۲	۳۶۳۲۱۲۱	۵۲۳۲۷	۳۶۷۱۷۲۹۰	۵۲۳۲۷	۳۶۳۲۱۲۱	۳۶۷۱۷۲۹۰	
	سایر روش ها	۲۶۷۳۹۶	۵۲۹۸۲۶۲	۲۵۵۲۵۹	۸۲۲۹۵۲	۲۵۵۲۵۹	۵۲۹۸۲۶۲	۸۲۲۹۵۲	
۱۳۷۳	بورس	۳۱۱۲۰۱	—	—	۳۱۱۲۰۱	—	—	۳۱۱۲۰۱	
	سایر روش ها	۲۸۱۱۳۱	۲۱۳۰۷	۱۰۸۳۶۲	۵۱۳۰۵	۱۰۸۳۶۲	۲۱۳۰۷	۵۱۳۰۵	
۱۳۷۴	بورس	۶۸۹۲۶۸	—	—	۱۳۲۲۳۷۸	—	—	۱۳۲۲۳۷۸	
	سایر روش ها	۸۸۰۲۲۵	۱۵۲۰۵۵۵	۹۸۷۰۱۱	۳۲۰۳۹۲	۹۸۷۰۱۱	۱۵۲۰۵۵۵	۳۲۰۳۹۲	
۱۳۷۵	بورس	۲۳۸۳۳۶۵	—	—	۲۳۸۳۳۶۵	—	—	۲۳۸۳۳۶۵	
	سایر روش ها	۲۳۳۲۸۰	۵۹۷۹۱۳	۱۷۵۵۸۷۰	۱۸۵۷۹۹۱۳	۱۷۵۵۸۷۰	۵۹۷۹۱۳	۱۸۵۷۹۹۱۳	
۱۳۷۶	بورس	۲۲۱۷۶۲۱۵	—	—	۲۲۱۷۶۲۱۵	—	—	۲۲۱۷۶۲۱۵	
	سایر روش ها	۱۳۳۳۱۹	—	—	۱۲۱۲۸۸۸۳	—	—	۱۲۱۲۸۸۸۳	
جمع	—	۸۳۷۷۵۳۷۱۶۷	—	—	۱۷۵۷۸۰۲۹۳/۱	—	—	۱۷۵۷۸۰۲۹۳/۱	
سهام (درصد)	—	—	—	—	۱۰۰	—	—	۱۰۰	

مأخذ: بانک صنعت و معدن اداره فروش سهام.

جدول شماره (۴) - عملکرد واگذاری سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران بر حسب ترکیب خریداران

واحد: میلیون ریال

سال	بخش خصوصی				تهادها و موسسات				جمع کل	
	مقدار		ارزش		مقدار		ارزش		ارزش	
	درصد	مبلغ	درصد	مبلغ	درصد	مبلغ	درصد	مبلغ	درصد	مبلغ
۱۳۶۸	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
۱۳۶۹	۱۰۰	۳۳۸	—	—	—	—	—	—	۱۰۰	۳۳۸
۱۳۷۰	۹۵/۹۲	۲۹۷۲۵	۱۲/۳۵	۳۹۸۲	۲/۰۶	۱۵۷۹۶۲	۸۵/۶۵	۲۹۷۲۵	۱۰۰	۳۲۷۰۷
۱۳۷۱	۵۱/۸۶	۳۳۳۲۱	۳۳/۸۹	۲۱۶۸۷۱۹	۲۸/۱۲	۲۱۶۸۷۱۹	۳۳/۸۹	۳۳۳۲۱	۱۰۰	۹۵۳۷۵
۱۳۷۲	۳۵/۳۱	۲۰۲۵	۳۳/۶۲	۱۰۰۶۱۵۰۰	۶۲/۶۹	۷۹۰۰۵	۳۳/۶۲	۲۰۲۵	۱۰۰	۱۱۹۰۵۰
۱۳۷۳	۵۳/۸۵	۱۵۱۸۵۵۲	۵۶/۷۸	۱۳۰۱۳۷۶۹	۲۶/۱۵	۳۹۰۷۹	۵۶/۷۸	۱۵۱۸۵۵۲	۱۰۰	۱۱۲۵۲۲
۱۳۷۴	۲۲/۶۶	۵۲۹۲۳	۱۹/۶۷	۳۵۰۸۵۱۳	۷۷/۳۲	۲۲۰۰۷۶	۲۲/۶۶	۵۲۹۲۳	۱۰۰	۲۳۷۹۹۹
۱۳۷۵	۵۲/۸	۲۳۹۵۵۶	۳۳/۲۲	۲۹۲۳۳۰۲	۳۷/۲	۵۰۱۱۰۳	۳۳/۲۲	۲۳۹۵۵۶	۱۰۰	۷۵۰۶۵۹
۱۳۷۶	۹۳/۲	۵۶۱۷۸	۹۶/۳	۲۰۱۲۷۵	۶/۸	۲۱۵۲	۹۳/۲	۵۶۱۷۸	۱۰۰	۵۸۳۲۲
۱۳۷۷	—	—	—	—	—	—	—	—	۱۰۰	۵۷۶/۰۰۰
۱۳۷۸	—	—	—	—	—	—	—	—	۱۰۰	۲/۰۰۷/۰۰۰
جمع کل	۲۵/۳	۵۲۷۵۵۱	۳۶/۵	۹۳۵۳۳۲۲	۵۲/۶	۹۱۹۲۵۳	۳۶/۵	۵۲۷۵۵۱	۱۰۰	۲/۰۴/۰۰۲

مأخذ: سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران.

باید صرف بازپرداخت بدهی‌ها، بازپرداخت بدهی‌های گذشته شرکت‌ها در چارچوب طرح‌های عمرانی، تامین کمبود منابع شرکت‌های موجود غیرقابل واگذاری، تخصیص به پروژه‌های ناتمام و اجرای طرح‌های تولیدی مورد نیاز کشور که بخش خصوصی انگیزه‌ای برای اجرای آن‌ها ندارد شود.

۴- بررسی عملکرد خصوصی سازی در دوره ۷۷-۱۳۶۸ ۴.۱. عملکرد کلی

بررسی دقیق عملکرد خصوصی سازی در ایران بر اساس متغیرها و شاخص‌های واحد، به علت نبود سری زمانی آن‌ها، امکان پذیر نیست. تنها داده برای دوره ۷۷-۱۳۶۸، ارزش واحدهای واگذار شده است. از این رو، برای ارائه تصویری کلی و اجمالی از عملکرد خصوصی سازی، ابتدا بر مبنای ارزش واحدهای واگذار شده بررسی صورت می‌گیرد.

جدول شماره (۵) - ترکیب خریداران سهام دولتی یا کل سهام طی سال‌های ۷۷-۱۳۶۸

واحد: درصد

بخش	۱۳۶۸	۱۳۶۹	۱۳۷۰	۱۳۷۱	۱۳۷۲
خصوصی	۱۰۰	۱۰۰	۸۶٪	۵۷٪	۶۵
عمومی	-	-	۹٪	۲۰٪	۱۷
بانکی	-	-	۲٪	۲٪	۱۸
جمع	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

منبع: میدری، احمد. "جایگزین‌ها برای خصوصی سازی". مرکز پژوهش‌های مجلس. ۱۳۷۸، ص ۶

داده‌های موجود نشان می‌دهد که از سال ۱۳۶۸ تا آغاز نیمه دوم سال ۱۳۷۷، در مجموع به میزان ۶۱۲۷/۴ میلیارد ریال خصوصی سازی در اشکال گوناگون آن (عرضه سهام به عموم مردم و مزایده به بخش‌های دولتی و خصوصی) صورت گرفته است (جدول شماره ۲).

سهام سازمان صنایع ملی ایران، سازمان گسترش و نوسازی و بانک صنعت و معدن به ترتیب برابر با ۲۵/۵، ۲۴/۲ و ۲۰/۹ درصد است؛ مابقی، ۲۹/۴ درصد، متعلق به سایر دستگاه‌های دولتی واگذار کننده است. واگذاری‌ها به تفکیک نحوه روش نشان می‌دهد که ۶۹/۶ درصد از طریق عرضه سهام در بازار بورس و ۳۰/۴ درصد از طریق روش‌های دیگر (مزایده، مذاکره و فروش به مالکان قبلی) صورت گرفته است. البته، روند واگذاری از طریق بازار بورس طی این دوره، در مورد سه دستگاه اصلی واگذار کننده، رفته رفته، کمتر شده است.

عملکرد واگذاری به تفکیک بانک صنعت و معدن و سازمان گسترش و نوسازی (جداول ۴ و ۳) نشان می‌دهد که سهم واگذاری به بخش خصوصی کمتر از نهادها و موسسه‌های عمومی (بانک‌ها و نهادهای عمومی) است. در مورد بانک صنعت و معدن از کل ۱۵۵/۸ میلیارد ریال واگذار شده، سهم بخش خصوصی ۴۶/۱ و سهم بانک‌ها و نهادهای عمومی ۵۳/۹ درصد و در مورد سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران به ترتیب برابر ۳۶/۵ و ۶۳/۵ درصد است.

از این نکات می‌توان دو نتیجه مهم گرفت. اول اینکه بیش از نیمی از واگذاری‌ها، به بانک‌ها و نهادهای عمومی ارائه شده است. بنابراین در اصل تنها یک جابه جایی میان دستگاه‌ها و نهادهای عمومی، یعنی تغییر در ترکیب، صورت گرفته است (اینکه چرا بانک‌ها و سایر نهادهای عمومی خریداران اصلی بنگاه‌های واگذار شده بودند و این اقدام چه تاثیری در عملکرد واگذاری‌ها داشته است، در بخش بعدی مورد بررسی قرار خواهد گرفت).

نکته دوم این است که رفته رفته سهم بازار بورس در واگذاری‌ها کاهش و سهم اشکال دیگر (مذاکره و مزایده) آن هم بدون اعمال قیود و محدودیت‌هایی درباره حفظ سطح اشتغال یا اعمال سقف قیمت افزایش یافته است. این مساله خود ناظر بر چند نکته مهم است: اول

جدول شماره (۶) - خصوصی سازی و واگذاری مؤسسات دولتی و مربوط به نهادها

شرح	۱۳۶۸		۱۳۶۹		۱۳۷۰		۱۳۷۱		۱۳۷۲		جمع کل
	ارزش (میلیون ریال)	تعداد سهام (هزار سهم)	ارزش (میلیون ریال)	تعداد سهام (هزار سهم)	ارزش (میلیون ریال)	تعداد سهام (هزار سهم)	ارزش (میلیون ریال)	تعداد سهام (هزار سهم)	ارزش (میلیون ریال)	تعداد سهام (هزار سهم)	
سازمان صنایع ملی ایران	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
سازمان گسترش و نوسازی صنایع	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
بانک صنعت و معدن	۹۲۲	۲۵۵۵	۲۲	۵۳۷۵	۱۱۸۵۵	۲۱۳۳۲	۱۲۸	۵۲۱۹	۵۵۱۵۰	۲۰۳۳۳۲	۲۰۳۳۳۳
بانک کشاورزی	۲۲۰	۲۲۶	-	-	۳۵	۲۳۳۳	-	-	۹۵۰	۲۳۳۳	۲۳۳۳
بنیادها	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
بنیاد مستضعیان و جانبازان	۲۶	۱۰۲	۳۰	۱۸۳	۶۱۵	۲۳۳۳	۳۲	۱۵۲۵	۱۲۸۷	۸۲۲۲	۸۲۲۲
بنیاد شهید	-	-	-	-	۱۹۲	۱۳۹۲	۲۲	۱۲۱	۲۲	۱۳۲	۱۳۲
بنیاد بحث	-	-	-	-	-	-	۷۷	۲۱۶۸۱	۷۷	۲۱۶۸۱	۲۱۶۸۱
بانک ملی تجاری	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
بانک سپه	۲۲	۱۳۰	-	-	-	-	-	-	-	-	-
بانک تجارت	-	-	۵۲	۱۱۰	-	-	-	-	-	-	-
بانک ملی	۳۳۱	۲۶۸	-	-	۵۸	۲۳۷۱	۹۲	۷۸۰۵	۱۸۸۱	۱۱۱۰۳۳	۱۱۱۰۳۳
بانک صادرات	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
وزارت صنایع	-	-	-	-	۶۸	۵۸	-	-	۵۸	۵۸	۵۸
بانک مرکزی	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
سازمان گسترش بانکیت	-	-	-	-	-	-	۹۲	۵۹۱۶	۶۸۰۰	۲۱۰۲۲	۲۱۰۲۲
کل مزایده عمومی	۲۱۰۶۱	۲۱۸۰۹	-	-	۲۸۵۲۵	۲۳۳۳۳	۲۱۰۵۸	۱۳۹۹۹	۳۳۳۳۳	۱۳۲۰۸۸	۳۳۳۳۳
کل مزایده خصوصی	۱۸۲۲	۱۶۵۱	-	-	۱۲۰۹۸	۳۱۳۳۳	۱۱۹۲۸	۲۸۶۸۹	۸۲۲۲	۲۸۵۸۵	۲۸۵۸۵
کل	۲۲۸۸۳	۱۱۱۱۲۰	-	-	۳۰۶۲۳	۲۳۳۳۳	۲۳۰۶۶	۱۴۲۰۵	۳۱۹۱۰۹	۱۹۱۰۳۳	۱۹۱۰۳۳
درصد مزایده عمومی	۵۱٪	۲۱/۵	-	-	۷۵٪	۵۱٪	۲۱٪	۳۹٪	۳۲٪	۲۵٪	۲۵٪
درصد مزایده خصوصی	۲۸٪	۵۸/۵	-	-	۲۵٪	۴۹٪	۷۵٪	۶۱٪	۶۸٪	۷۵٪	۷۵٪
درصد کل	۱۰۰	۱۰۰	-	-	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

ادامه جدول شماره (۶) - خصوصی سازی و واگذاری مؤسسات دولتی و مربوط به بنیادها

شرح	۱۳۶۸		۱۳۶۹		۱۳۷۰		۱۳۷۱		۱۳۷۲		جمع کل	
	ارزش (هزار سهم)	ارزش (میلیون ریال)	ارزش (هزار سهم)	ارزش (میلیون ریال)	ارزش (هزار سهم)	ارزش (میلیون ریال)	ارزش (هزار سهم)	ارزش (میلیون ریال)	ارزش (هزار سهم)	ارزش (میلیون ریال)	تعداد سهام (هزار سهم)	ارزش (میلیون ریال)
بانک های تجاری	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۰۲۳۹	۷۵/۲۲۵
بانک سپه	۶۲	۲۰۹	۹۷۵	۶/۱	-	-	۱۲/۱۲۵۰۰	۱۹۷۲/۰	۹۹۳	۲/۲۳۲/۰	۲/۰۰۹۰۰	۲۲/۳۹۲/۰
بانک تجارت	-	-	-	-	۲۲۰۱۱/۰	۲۱۹	۱۰	۱۰۵	-	-	۲۲۹	۲۳۰۸۰/۰
بانک ملی	۶۱	۹۲	-	-	۲/۵۵۵/۰	۲۱۲	۲/۵۵۵/۰	۲/۵۵۵/۰	-	-	۲/۸۲۸/۰	۱۸۳۰۲/۰
بانک صادرات	۹	۱۱	۷	۲	-	-	-	-	-	-	۹۷	۱۵
بانک ملت	۰/۲	۰/۳	-	-	۱/۵۹۹/۰	۱۲	۱۵/۱۳۶/۰	۱/۶۶۷/۰	۳۹۷	۱/۸۲/۰	۳۶۳۶۰	۲۱۳۰۲۰
بانک کشاورزی	۱	۲	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
بانک صنعت و معدن	-	-	۳۲۰	۱/۰۵۲/۰	-	-	-	-	-	-	۱۱/۳۷۷/۰	۶۲/۲۶۸/۰
استان مازندران	-	-	-	-	۱/۶۶۲/۰	۲۲۲	۶۲۲	۹۲۹	۶/۳۲۱/۰	۲/۳۶۹/۰	۲/۸۶/۰	۳۱/۸۸۲/۰
بانک رفاه کارگران	-	-	-	-	۱/۳۵۵/۰	۸۰۲۱۰/۰	۸۲۶	۶/۹۳۲/۰	۲۷	۱۲۰	۲/۱۲۰/۰	۱۵/۰۲۰/۰
بانک مسکن	۲۳	۶۹	-	-	-	-	-	-	-	-	۲۳	۶۹
استان هرمزگان	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
جمع کل	۱۶۱/۳	۳۳۲/۲	۱/۳۱۶/۱۰	۷/۱۲۲/۲۰	۳/۲۷۵/۰	۲۶/۱۶۲/۰	۷/۹۹۲/۰	۶۰۰۳۲۹/۰	۱۶/۳۲۲/۰	۹۰۰۳۳۹/۰	۲۹/۲۶۷/۲۰	۱۸۷/۰۰/۱۰
شرکت های سرمایه گذاری	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
سرمایه گذاری بانک سپه	-	-	-	-	۲/۵۶۶/۰	۲۶/۶۶۲/۰	۶۹	۵/۳۲۶/۰	۱۳	۶۹	۲/۰۶۸/۰	۲۲/۳۶۲/۰
سرمایه گذاری بانک صادرات	-	-	-	-	۶۲۲	۲/۸۸۹/۰	۲/۳۳۷/۰	۲۲۸۲/۰	۱/۰۳۲/۰	۸/۹۶/۰	۱/۰۲۲/۰	۳۹/۳۳۷/۰
سرمایه گذاری بانک ملت	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۲۳۹	۱/۱۳۳/۰
سرمایه گذاری بانک ملی	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۸۲/۲۶۲/۰	۱۶/۳۳۹/۰
کارگزاری بانک سپه	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۷	۶
جمع شرکت های سرمایه گذاری	-	-	-	-	۱۰۰۳۳۹/۰	۶۶۹۱۷/۰	۸/۱۱۲/۰	۷۷/۶۱۷/۰	۲۶/۳۶۷/۰	۱۳/۱۰۷/۰	۲۶/۱۱۶/۰	۳۰۲/۶۲۱/۰
جمع کل	۱۶۱/۳	۳۳۲/۲	۱/۳۱۶/۱۰	۷/۱۲۲/۲۰	۱۲/۲۸۲/۰	۱۲۵/۶۱۱/۰	۱۶/۱۰۵/۰	۱۳/۶۰۶/۰	۲۱/۱۳۹/۰	۲۱/۱۵۶/۰	۳۳۲۰۵/۲۰	۲۸۹/۲۲۱/۱۰

مأخذ: سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران

جدول شماره (۷) - مقایسه نسبت های مالی بر مبنای ارزش دفتری

(بدون به کارگیری تکنیک های آماری)

صنایع	دوران قبل از خصوصی سازی			دوران بعد از خصوصی سازی		
	نسبت های تمام شده به فروش	بازده جمع دلایلی ها	بازده حقوق صاحبان سهام	نسبت های تمام شده به فروش	بازده جمع دلایلی ها	بازده حقوق صاحبان سهام
ناجی	۷۹/۶۶	۹/۰۶	۳۲/۱۸	۷۸/۷۲	۱۳/۳۹	۳۷/۰۶
معمولات غذایی	۸۳/۶۲	۱۲/۳۲	۳۹/۷۳	۷۵/۶۷	۲۶/۲۸	۸۲/۷۸
مواد و محصولات شیمیایی	۶۹/۳۱	۱۲/۹۶	۶۸/۰۰	۷۳/۵۷	۱۵/۳۰	۷۱/۹۸
معمولات کاغذی	۶۸/۷۶	۱۵/۸۳	۲۸/۷۲	۷۳/۸۰	۱۸/۸۸	۶۳/۳۲
معمولات فلزی فلزی	۷۱/۱۰	۱۵/۳۰	۱۰۸/۰۲	۶۵/۷۳	۲۲/۹۷	۸۲/۶۸
ساخت ماشین آلات و تجهیزات	۶۳/۵۷	۱۳/۹۳۰	۸۸/۸۲	۵۹/۵۳	۱۶/۱۲	۸۸/۱۳
فلزات اساسی	۶۸/۹۷	۱۶/۵۳	۱۹۶/۰۱	۸۰/۳۲	۱۸/۱۲	۵۲/۲۶
دستگاه ها و وسایل ارتباطی	۶۱/۹۳	۱۸/۲۲	۵۹۶/۳۹	۷۵/۵۰	۲۰/۶۲	۱۰۰/۹۸
ساخت وسایل نقلیه موتوری	۶۶/۳۳	۱۸/۳۱	۱۰۲/۸۳	۶۱/۸۵	۲۸/۰۳	۷۳/۵۶

مأخذ: پیشین

اینکه بازار بورس به عللی که مورد بحث قرار خواهد گرفت در زمینه واگذاری ناکارآمد است. کافی است میزان کل واگذاری‌های دولتی از طریق بازار بورس، ۴۲۶۷/۱ میلیارد ریال طی دوره ۷۷-۱۳۶۸ با سهام واگذار شده شرکت‌های خصوصی، یعنی ۵۳۷۳/۲ میلیارد ریال، مقایسه شود. دوم اینکه، افزایش سهم واگذاری‌ها در اشکال مذاکره و مزایده، در شرایطی که قوانین و مقررات چندان محکمی وجود ندارد، می‌تواند پدیده فساد مالی را دامن بزند و تنها شکل رانت‌خواری و انحصار را تغییر دهد.

ترکیب خریداران سهام شرکت‌های واگذار شده و روند آن نشان می‌دهد که از مجموع سهام فروخته شده تا سال ۱۳۷۳، ۳۳/۴ درصد به بخش خصوصی کوچک مقیاس، ۲۵/۸ درصد به بخش خصوصی بزرگ مقیاس، ۲۴/۱ درصد به سازمان تامین اجتماعی، ۹/۵ درصد به بانک‌ها و ۶/۳ درصد به نهادها و سایر موسسات واگذار شده است. همچنین بر مبنای اطلاعات سازمان بورس، در حالی که طی سال‌های ۶۹-۱۳۶۸ تمام سهام واگذار شده را بخش خصوصی خریداری کرده، طی سال‌های ۱۳۷۰ به بعد بخش عمومی و سیستم بانکی نیز به صورت خریدار در بازار سهام حضور پیدا کرده‌اند و در نتیجه سهم بخش خصوصی در سال ۱۳۷۲ به ۶۵ درصد کاهش یافته است. (جدول شماره ۵)

نکته قابل توجه دیگر در فرآیند خصوصی‌سازی ایران،

محدود کردن واگذاری‌ها به بنگاه‌های تحت مالکیت دولت و عدم توجه جدی به واگذاری‌های بنگاه‌های تحت پوشش نهادهای عمومی چون "بنیاد مستضعفان"، "بنیاد بعثت"، "بنیاد شهید" و "بنیاد ۱۵ خرداد" است. اطلاعات جدول شماره (۶) نشان می‌دهد که طی سال‌های ۷۲-۱۳۶۹ از کل واگذاری‌های انجام شده (۱۲۲۵/۳ میلیارد ریال) سهم بنیادهای مذکور فقط ۱۴/۸ میلیارد ریال بوده است. این در حالی است که بسیاری از بنگاه‌های تحت پوشش این بنیادها شرایط لازم برای واگذاری را داشته‌اند.

علاوه بر این، همانگونه که پیشتر ذکر شد، بانک‌های تجاری از سال ۱۳۷۰ به بعد، خریداران اصلی سهام در بازار بورس تهران بوده‌اند. اطلاعات مربوط به خرید سهام بانک‌ها و شرکت‌های سرمایه‌گذاری تابعه آن‌ها (جدول شماره ۶) نشان می‌دهد که در سال ۱۳۷۲، ۹۳/۸ درصد از سهام فروخته شده شرکت‌های دولتی را این نهاد مالی خریداری کرده است. شرکت‌های سرمایه‌گذاری و تابعه بانک‌ها که در سال ۱۳۷۰ تاسیس شده‌اند، طی سال‌های ۷۲-۱۳۷۰، ۳۰۲/۶ میلیارد ریال از سهام فروخته شده (۸۳۶/۷ میلیارد ریال) را جذب کرده‌اند. حضور این شرکت‌های سرمایه‌گذاری نشان‌دهنده کمبود تقاضا از سوی سرمایه‌گذاران منفرد بخش خصوصی در بازار بورس است. پیامد این مساله این است که عملاً تصویر خصوصی‌سازی در ایران مخدوش می‌شود. در همین باره، بانک جهانی به هنگام بررسی تجربه

جدول شماره (۸) - مقایسه نسبت‌های مالی بر مبنای ارزش جاری دارایی‌ها

(بدون به‌کارگیری تکنیک‌های آماری)

صنایع	دوران قبل از خصوصی‌سازی		دوران بعد از خصوصی‌سازی	
	بازده	بازده حقوق صاحبان سهام	بازده جمع دارایی‌ها	بازده حقوق صاحبان سهام
ناجی	۲/۸۲	۶/۲۷	۹/۲۵	۱۵/۲۷
محصولات غذایی	۷/۹۳	۱۹/۲۲	۱۲/۰۹	۲۱/۹۲
مواد و محصولات شیمیایی	۹/۲۳	۱۶/۲۸	۸/۷۰	۱۵/۸۷
صنایع کاغذ و محصولات کاغذی	۱۰/۷۲	۱۸/۲۰	۱۱/۰۸	۱۶/۵۲
محصولات فلزی فلزی	۱۰/۲۸	۳۷/۸۱	۱۲/۳۳	۲۰/۲۰
ساخت ماشین‌آلات و تجهیزات	۹/۷۵	۳۳/۸۰	۱۱/۱۸	۲۸/۸۰
ساخت فلزات اساسی	۱۲/۳۷	۷۰/۸۷	۱۲/۱۲	۳۳/۳۲
دستگاه‌ها و وسایل ارتباطی	۱۰/۵۸	۲۶/۹۵	۱۲/۰۲	۲۶/۸۲
ساخت وسایل نقلیه موتوری	۱۳/۹۲	۷۶/۹۳	۱۷/۶۲	۲۸/۵۸
مجموع شرکت‌ها	۹/۷۶	۲۸/۲۰	۱۱/۸۲	۲۱/۳۲

مأخذ: رضا شبانگ و رضا نظری، "ارزیابی آثار خصوصی‌سازی بر عملکرد و بازدهی شرکت‌های واگذار شده به بخش

خصوصی"، اقتصاد و مدیریت، پاییز ۱۳۷۸، شماره ۲۲، ص ۷۶.

جدول شماره (۹) - تغییرات برخی شاخص های مالی در شرکت های واگذار شده در ۵ ساله
پس از واگذاری (۷۳-۱۳۶۸) - درصد

شاخص	کل نمونه مورد بررسی	افزایش	کاهش	شاخص
سود سرانه (سود) تعداد کارکنان	۳۱	۲۵	۲	۲
فروش سرانه (فروش) تعداد کارکنان	۳۱	۲۶	۱	۲
نسبت بازدهی (سود) دارایی	۳۱	۲	۷	۲۲
سودآوری عملکرد (سود) فروش	۳۱	۱۸	۱۳	-
درصد استفاده از ظرفیت اسمی	۳۱	۲	۱۰	۱۷

مأخذ: اکبر کمیجانی و مهری رحیمی فر، ارزیابی عملکرد سیاست خصوصی سازی از طریق شاخص های مالی/ عملیاتی

شرکت های واگذار شده، اقتصاد و مدیریت، بهار ۱۳۷۷، شماره ۳۶، ص ۳۶.

جدول شماره (۱۰) - اطلاعات مربوط به شاخص های مالی/ عملیاتی در شرکت های واگذار شده

نام شرکت	متوسط فروش (میلیون ریال)		متوسط سود قبل از کسر مالیات (میلیون ریال)		تعداد کارکنان		متوسط ارزش کل دارایی ها		سود سرانه (میلیون ریال)	
	قبل از واگذاری	بعد از واگذاری	قبل از واگذاری	بعد از واگذاری	قبل از واگذاری	بعد از واگذاری	قبل از واگذاری	بعد از واگذاری	قبل از واگذاری	بعد از واگذاری
۱- صنایع پتروشیمی	۱۶۲	۱۹۵۶۰۰	۱۲۸/۱	۱۷۵۷۰۰	-	-	۱۷۸۲۰/۶	-	-	-
۲- تیغ ایران (لامبران)	۷۰۲/۸	۱۱۰۲۰	(۱۹۹/۹)	۲۷۸۰	۳۰۸	۳۱۰	۱۱۱۹/۳	۸۱۲/۳	-۱/۶۵	۱۵/۲
۳- نقد لوسگان	۱۰۱۱/۵	۱۵۳۹۰	۹۷	۵۵۰	۱۵۲	۱۵۲	-	-	-۱/۳۳	۳۹
۴- تولید کف	۵۶۵۸	۷۰۱۰۰	۸۹۲/۳	۱۸۸۰۰	۷۵۰	۷۵۰	-	۳۹۰/۷	۱۱/۸	۲۵/۱
۵- پشم شیشه ایران	۲۳۶۰/۵	۲۱۸۷۸/۱	۵۲۸	۸۱۲۰	۲۵۵	۲۵۵	-	۱۵۷۰/۵/۲	۱۱/۸	۱۷/۸
۶- کاشی اسفهان	۳۸۵۷/۸	۳۶۲۰۰	۳۹۵/۸	۱۲۱۰۰	۱۲۵۶	۱۲۵۶	-	۲۰۸۹۹/۱	۰/۲۲	۹/۶
۷- پسته بندی ایران	۶۱۵۵/۸	۵۶۱۲۰	۵۶۶/۳	۸۸۹	۱۳۵۲	۱۲۶۰	۵۱۰۲/۵	۲۱۱۱۹/۳	۰/۲۲	۰/۲۱
۸- یرمیت	۹۲۲/۶	۸۱۰۰	۶۵۰/۵	۱۱۰۰/۱	۲۹۹	۲۹۹	-	۷۱۸۳/۱	۲/۲	۳/۶
۹- سبحان شغال	۳۲۳۲/۵	۲۰۸۳۰/۱	۳۹۲/۳	۱۶۸۵	۸۷۵	۷۳۷	-	۳۱۱۲۵/۹	۰/۳۵	۲/۳
۱۰- نقد لوسگان	۱۳۱۳/۷	۱۰۵۹۰	۳۹/۱	۱۳۰	-	-	-	-	-	-
۱۱- اُفت	۳۳۳۲/۹	۲۶۶۰۰	۷۱۱/۷	۹۸۰۰	۹۲۲	۹۲۲	۵۲۹۷/۶	۸۳۲۰۰	۰/۲۷	۱۰/۶
۱۲- تولیدی نیم	۱۵۲۳	۱۰۲۰۰	۱۰۲/۳	۱۲۰۰	۳۸۹	۳۸۹	-	۹۸۸۹/۹	۰/۲۷	۳/۶
۱۳- کارتن ایران	۵۸۷۶/۲	۳۸۹۵۵/۲	۱۸۰	۸۰۶۹/۵	۵۹۲	۵۹۲	-	۲۰۸۰۲/۲	۰/۹۰	۱۶/۶
۱۴- سبحان کرمان	۵۲۸۶/۲	۲۵۵۲۲/۲	۸۷۶/۵	۱۳۳۹/۱	۹۸۵	۹۸۵	-	۲۰۸۰۲/۳	۰/۸۰	۱۲
۱۵- نساجی یزد	۵۱۵۵/۳	۳۳۷۰۰	۶۲۰/۳	۱۰۱۰۰	۷۳۶	۷۳۶	-	۵۲۰۸۰/۱	۰/۸۰	۸/۹
۱۶- ارج	۱۲۸۵۵/۶	۸۹۹۰۰	۶۵۵۵/۸	۱۹۵۰۰	۲۳۰۰	۲۳۰۰	۸۸۵۲/۶	۸۳۲۰۲	۲/۲	۸/۹
۱۷- خوراک دام فارس	۶۸۷۲/۶	۳۳۷۰۰	۶۹۲/۸	۳۲۰۰	-	-	۳۳۶۱/۵	-	-	-
۱۸- شیشه لوزین	۹۶۱۷/۶	۳۷۰۰۰	۵۲۹۲/۱	۱۸۰۰۰	۱۳۹۲/۵	۱۳۹۲/۵	۸۱۲/۵	۷۳۲۶/۸	۲/۸	۱۲/۹

ادامه جدول شماره (۱۰) - اطلاعات مربوط به شاخص های مالی اعمالی در شرکت های واگذار شده

نام شرکت	میانگین سود قبل از کسر مالیات (میلیون ریال)		تعداد کارکنان		میانگین فروش (میلیون ریال)		سود سواکه (میلیون ریال)	
	قبل از واگذاری	بعد از واگذاری	قبل از واگذاری	بعد از واگذاری	قبل از واگذاری	بعد از واگذاری	قبل از واگذاری	بعد از واگذاری
۱۹- حاصل و اینتریم کاشان	۱۳۶۱/۷	۸۳۷۲/۵	۱۱۳۸۸۳	۵۰۲۰۰	۴۰۲۸	۳۱۰۹	۱۱۶۵۶/۳	۳۳۸۸۳
۲۰- پارس مینو	۲۰۵۷/۹	۱۳۲۰/۵/۵	۱۳۲۱۲/۷	۷۰۱۶۹/۷	۱۹۹۹	۳۳۶۸	۱۱۳۳۵/۹	۶۵۳۲۲/۲
۲۱- ایران یوکا	۹۱/۶	۲۱۲۰	۵۰۶۶/۵	۲۰۳۲۰	۸۳۷	۱۱۲۸	۲۵۴۱/۱	۳۳۹۹۲/۶
۲۲- کارن پارس	۳۵۱/۲	۳۳۰۰	۳۳۲/۲	۱۵۸۰۰	۳۰۸	۲۶۲	-	۸۷۵۴/۱
۲۳- ایران فرم	۱۲۸/۵	۲۸۳/۲	۷۱۹/۶	۲۸۲۰/۱	۳۲	۵۲	-	۵۲۸۸/۳
۲۴- فرش پارس	۱۶۵۲/۹	۱۶۲۵	۵۸۲۹/۲	۲۱۹۳۲/۱	-	-	-	-
۲۵- ایران ترانسفو	۳۳۰۹/۱	۱۰۰۰۰	۱۸۸۲۰/۲	۶۸۲۰۰	۱۲۶۰	-	۱۳۹۳۳/۹	۲/۳
۲۶- سرما آفرین	۵۲۸/۷	۲۵۴۵/۵	۱۷۵۵/۸	۶۳۳۸/۵	۳۶۶	۲۶۶	-	۲۶۰۷۶/۲
۲۷- پارس پامچال	۱۳۲۸/۷	۳۹۴۰/۵	۳۳۸۶/۹	۱۱۰۲۵/۸	۲۳۲	۱۵۸	-	۵۸۰۲/۸
۲۸- پسته بندی پارس	۹۳۲/۵	۲۵۳۷/۵	۲۱۳۲/۵	۶۵۱۸/۹	۱۲۲	۱۵۸	-	۵۸۰۲/۸
۲۹- قوه پارس	۲۵۷۲/۲	۱۵۸۲/۲	۲۶۶۵/۳	۲۶۲۰	۱۲۳۸	۲۳۷	۳۳۲۲/۲	۱۲۲/۳
۳۰- کاروی لپور پارس	۱۲۰/۶	۶۳۲/۱	۳۰۰/۹/۸	۲۳۲۲/۲	۱۶۳	۲۱۰	-	۱۳۳۳/۶/۶
۳۱- شش ایران	۱۵۵۲/۹	۵۵۵/۱	۱۰۵۳۰/۹	۱۸۰۳۳/۸	۱۲۱۵	۱۰۱۱	-	۳۳۱۷/۲

توضیح: نکته شماره ۱ هر یک از واحدهای منطقی مورد مطالعه در سال های قبل و بعد از واگذاری (هفت آنهایی که اطلاعات مربوط به آنها در دسترس نبوده است) ثابت فروش شده است. مآخذ: پیشین

جدول شماره (۱۱) - عملکرد دینگاه های واگذار شده به روش مذاکره (مزایده)

نام شرکت	موضوع فعالیت	درصدهای واگذاری شده	نوع کارهای تولیدی
تولید پستون ایران	تولید پستون	۷۱/۳	واسطه ای
تولید لوازم برق اتومبیل	تولید لوازم اتومبیل	۶۰/۱	واسطه ای
لورد آلومینیوم اراک	تولید آلومینیوم	۱۰۰	واسطه ای
پوش	لوازم اتومبیل	۲۵	واسطه ای
تولید رادیاتور اتومبیل	رادیاتور اتومبیل	۶۰/۱	واسطه ای

مآخذ: سازمان گسترش و توسعه صنعتی ایران، گزارش عملکرد و واگذاری در ارتباط با شرکت های خصوصی شده

تحت پرورش، بهرماه ۱۳۷۰

به نقل از: پیشین، ص ۳۷

جدول شماره (۱۲) - تغییرات برخی شاخص های مالی در شرکت های واگذار شده به روش مزایده

شاخص	کل دوره مورد بررسی	افزایش	کاهش
تولید	۵	۳	۲
تولید سواکه	۵	۳	۲
فروش	۵	۵	-
سود (ریال)	۵	۲	۱
اشتغال	۵	۲	۱
فروش سواکه	۵	۵	-
سودآوری عملکرد	۲	۲	۳

مآخذ: سازمان گسترش و توسعه صنعتی ایران، گزارش عملکرد و واگذاری از سال ۱۳۶۹ لغایت اسفند ماه ۱۳۷۲

به نقل از: پیشین، ص ۳۶

خصوصی سازی در ایران معتقد است که "مالکیت مشترک، روابط مدیریتی نزدیک، و داد و ستدهای بین سازمانی بین بانک های تجاری، سازمان صنایع ملی ایران، سازمان گسترش و نوسازی صنایع و شرکت های سرمایه گذاری دستیابی به تصویری روشن و دقیق از فرآیند خصوصی سازی اجرا شده توسط این سازمان های دولتی را دشوار می سازد. مالکیت متقاطع چشمگیری در انواع شرکت ها در این سازمان ها وجود دارد. افزون بر این، بانک های تجاری، اغلب خطر اعتباری مستقیمی در همان شرکت هایی دارند که شرکت های سرمایه گذاری وابسته به آن ها از سهام عمده برخوردارند. به سبب آمیزش تعاریف دقیق مربوط به مولفه های کنترل مستقیم یا غیرمستقیم و حتی آنچه خصوصی در نظر گرفته می شود، در برابر آنچه عمومی است، این تصویر بیشتر معشوش می شود، بسیاری از بانک ها وقتی روابط شان به نحو مناسبی متراکم می شود، می توانند بر محدودیت های خطرپذیری قانونی شان غلبه یابند"^{۱۹}.

۴.۲. عملکرد مالی/ عملیاتی شرکت های خصوصی سازی شده

یکی از روش های ارزیابی سیاست خصوصی سازی، مقایسه تطبیقی وضعیت بنگاه های خصوصی شده در دو دوره پیش و پس از خصوصی سازی است. این مقایسه می تواند بر حسب شاخص هایی چون درصد استفاده از ظرفیت اسمی، سود قبل از کسر مالیات، فروش، نسبت بازدهی، اشتغال، سود سرانه، فروش سرانه، سودآوری عملکرد، نسبت بازده حقوق صاحبان سهام، بازده جمع دارایی ها، نسبت بهای تمام شده به فروش، نسبت دارایی ها به حقوق صاحبان سهام و نسبت سود خالص به فروش صورت گیرد.^{۲۰}

روش دیگری که می توان به کار برد عبارت است از اندازه گیری تأثیر تصمیم های مدیریتی بر عملکرد شرکت. در این روش می توان تأثیر عوامل موثر بر تصمیم های مدیریتی را به عنوان متغیرهای مستقل (X) بر متغیر بازده حقوق صاحبان سهام، در قالب معادله ای، برآورد کرد. در این روش، برای مثال، می توان از متغیرهایی چون اهرم مالی، نسبت گردش دارایی ها، نسبت سود خالص به جمع دارایی ها، گردش موجودی های مواد و کالا، نسبت کالا به سرمایه در گردش و متوسط وصول مطالبات به عنوان متغیرهای مستقل و از بازده حقوق صاحبان سهام به عنوان متغیر وابسته استفاده کرد و با استفاده از فنون اقتصادسنجی معادله را برآورد کرد.

مطالعات انجام شده بر مبنای مقایسه تطبیقی وضعیت شرکت ها در دو دوره پیش و پس از خصوصی سازی نتایج مختلفی را نشان می دهد. در مطالعه ای، خلاصه مقایسه سه نسبت اساسی ارزیابی عملکرد شرکت ها بر اساس ارزش دفتری دارایی ها و بدهی های شرکت های واگذار شده به بخش خصوصی نشان می دهد که در مورد صنایع نساجی، مواد غذایی، محصولات شیمیایی و محصولات کاغذی وضع بهتر شده است. (جدول شماره ۷)

خلاصه مقایسه سه نسبت ارزیابی عملکرد شرکت ها بر اساس ارزش جاری جمع دارایی های شرکت های واگذار شده به بخش خصوصی نشان می دهد که در مورد صنایع نساجی، محصولات غذایی، ماشین آلات و تجهیزات، وسایل ارتباطی عملکرد بهتر شده است، اما بازده حقوق صاحبان سهام بهبودی را نشان نمی دهد (جدول شماره ۸)

در این مطالعه، همچنین با استفاده از تکنیک آماری آنالیز واریانس و روش غیرپارامتریک مان و رنینی معنی داری فرضیه های مورد آزمون (تفاوت در میزان بهبود شرکت های واگذار شده، تأثیر مثبت خصوصی سازی بر استفاده کارآتر از منابع و تأثیر مثبت خصوصی سازی بر ساختار مالی) بررسی شده و این نتیجه حاصل شده است که "بهبود و تفاوت های مشاهده شده در نسبت های مالی محاسبه شده (مدل عملکرد شرکت)، معنی دار نیست و فرضیه های تحقیق رد گردیده اند."^{۲۱}

در مطالعه ای دیگر که به روش مقایسه تطبیقی دوره پیش و پس از خصوصی سازی و با نمونه ای از ۳۱ شرکت خصوصی شده طی دوره (۷۳-۶۸) انجام گرفته نتایج زیر به دست آمده است:

۱- شاخص سود سرانه ۲۵ بنگاه افزایش، ۲ بنگاه کاهش و ۲ بنگاه نامشخص.

۲- شاخص فروش سرانه ۲۶ بنگاه افزایش، بنگاه کاهش و ۴ بنگاه نامشخص.

۳- نسبت بازدهی ۲ بنگاه افزایش، ۱۷ بنگاه کاهش و ۲۲ بنگاه نامشخص.

۴- نسبت سود به فروش ۱۸ بنگاه افزایش، و ۱۳ بنگاه کاهش یافته است.

۵- درصد استفاده از ظرفیت اسمی ۴ بنگاه افزایش، ۱۰ بنگاه کاهش و ۱۷ بنگاه نامشخص است. (جدول شماره ۹ و ۱۰)

در این مطالعه، همچنین عملکرد بنگاه های خصوصی شده به روش مذاکره (مزایده) نیز بررسی شده است. در جدول شماره (۱۱)، نمونه مورد بررسی با اطلاعاتی درباره زمینه فعالیت و ماهیت کالای تولیدی این بنگاه ها و درصد سهام واگذار شده آن ها درج شده است.

این مطالعه در توضیح علت افزایش شاخص های مربوط به عملکرد سود معتقد است که "صرفاً در نتیجه افزایش تولید و آن هم به دلیل خصوصی شدن شرکت نمی باشد، بلکه افزایش سطح عمومی قیمت ها و تورم موجود طی سال های اجرای سیاست خصوصی سازی (۷۳-۱۳۷۰) تأثیر بسزایی در افزایش شاخص مذکور داشته است."^{۲۲}

بررسی عملکرد این شرکت ها نشان می دهد که شاخص های تولید و تولید سرانه ۳ بنگاه افزایش و ۲ بنگاه کاهش داشته است. شاخص های فروش و فروش سرانه هر پنج بنگاه افزایش یافته و شاخص اشتغال ۴ بنگاه افزایش و یک بنگاه کاهش یافته است. نسبت سود به فروش (سودآوری عملکرد) نیز در سه مورد کاهش داشته است.

بررسی تطبیقی شاخص سودآوری عملکرد کل بنگاه های واگذار شده حاوی نکته بسیار مهمی است و اینکه "عملکرد شاخص سود در شرکت هایی که سهام آن ها از طریق بازار بورس به بخش غیردولتی واگذار شده است به مراتب بهتر از شرکت هایی است که از طریق دیگری چون مذاکره یا مزایده به بخش خصوصی عرضه و واگذار شده اند."^{۲۳}

۵. خلاصه

خصوصی سازی سیاستی است که به فرض کارآمد بودنش در برخی از شرایط، اثرگذاری آن در عمل تابعی است از عوامل مختلف،

از جمله تأمین شرایط نهادی. این سیاست بدون چنین تمهیدی، اثرگذاری اقتصادی خود را از دست می‌دهد و به ابزاری در جهت تأمین مالی دولت تبدیل می‌شود.

بررسی این مقاله نشان می‌دهد که سیاست خصوصی‌سازی در ایران به عللی چند ناتوان از تأمین اهداف اقتصادی بوده است. اول اینکه، به علت نبود نهاد مالی و سازمانی قوی، واگذاری‌های انجام شده تنها ترکیب دارایی‌های دولت را تغییر داده است (بانک‌ها خریداران مهم سهام شرکت‌های واگذار شده بوده‌اند)؛ دوم اینکه درصد مهمی از واگذاری‌ها به صورت مزایده و مذاکره صورت گرفته که چندان در راستای اهداف اقتصادی این سیاست قرار ندارد؛ سوم اینکه، در امر واگذاری‌ها نوعی تبعیض اعمال شده و بنگاه‌های وابسته به نهادهای مختلف خصوصی نشده‌اند. چهارم این که عملکرد برخی از شرکت‌های واگذار شده، بر مبنای شاخص‌هایی چون بازده دارایی‌ها، بازده حقوق صاحبان سهام، نسبت بازدهی، تولید و تولید سرانه، اشتغال و... بهتر و برخی دیگر بدتر شده است. این بررسی‌ها نشان می‌دهند که اولاً، بهتر شدن عملکرد برخی از شرکت‌ها ممکن است تحت تأثیر تحولات اقتصادی باشد و ثانیاً، خصوصی‌سازی نوش دارویی نیست که عملکرد تمام شرکت‌ها را بهبود بخشد.

۱۳۷۸.

۸ - ر.ک به: فصل دهم:

دایانا هانت، نظریه‌های اقتصاد توسعه، تحلیلی از الگوهای رقیب، ترجمه غلامرضا آزاد، تهران: نشر نی، ۱۳۷۶.

۹ - ر.ک به: بهزاد ینمائی، "جهانی شدن سرمایه"، ترجمه معصومه صالحی امین، روزنامه اخبار اقتصاد، ۱۳۷۸/۱۲/۱.

همینطور ر.ک به فصل هفتم (اطلاعات و تجدید ساختار: "پس از فورديسم"): فرانک وبستر، نظریه‌های جامعه‌اطلاعاتی، ترجمه اسماعیل قدیمی، تهران: قاصد سرا، ۱۳۸۰.

۱۰ - بانک جهانی طی دهه ۱۹۹۰ با چرخش از رویکرد بازارگرا به رویکردی که آن را نگاه دوستانه به بازار (Market Friendly Approach) می‌نامد به این تقسیم‌کار تاکید و از نقش مهم دولت دفاع می‌کند. ر.ک به:

Word Bank (1993) East Asian Miracle: همینطور: بانک جهانی، نقش دولت در جهان در حال تحول، ترجمه گروه مترجمین، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۷۹.

۱۱- منبع پیشین، درس‌هایی از خصوصی‌سازی، ص ۳۶.

۱۲- بانک جهانی، "مروری بر یک تجربه، خصوصی‌سازی در ایران"، بورس، شماره ۸.

۱۳- احمد سیف، "دولت باید هدف درآمد آفرینی خصوصی‌سازی را کنار بگذارد"، پیام امروز، اردیبهشت ۷۷.

۱۴- ر.ک به: فصل دوازدهم منبع پیشین: اقتصادشناسی توسعه نیافتگی؛ همینطور: منبع پیشین، درس‌هایی از خصوصی‌سازی، ص ۲۳۰.

۱۵- برای اطلاع بیشتر از جزئیات و سابقه این روش که برای اولین بار در مورد قیمت‌گذاری تلفن و سایر خدمات ارتباطات راه دور مطرح شده، ر.ک به:

'Review of the Price Cap on Certain Telecommunications Services', Office of the Director of Telecommunications Regulation, March 2002.

۱۶- برای اطلاع بیشتر ر.ک به: کیت گریفین، راهبردهای توسعه اقتصادی، ترجمه حسین راغفر، تهران: نشر نی، ۱۳۷۴.

۱۷- البته، تجربه خصوصی‌سازی در ایران نشان می‌دهد که در برخی موارد دولت بدون اعمال قید حفظ نیروی کار در قراردادهای واگذاری، بنگاه‌ها را به ارزشی کمتر از ارزش زمین و ساختمان آن‌ها واگذار کرده است که نتیجه آن تعطیلی این بنگاه‌ها و استفاده از زمین و ساختمان آن‌ها در امور دیگر بوده است.

۱۸- بهمن آرمان، "مروری بر کارکرد و ریشه‌های ناکامی خصوصی‌سازی در ایران" به نقل از: احمد میدری، "جابجین‌ها برای خصوصی‌سازی"، مرکز پژوهش‌های مجلس، فروردین ۱۳۷۸، ص ۵.

۱۹- بانک جهانی، "بررسی تجربه خصوصی‌سازی، مورد ایران"، بورس، شماره ۸، ص ۲۷.

۲۰- برای اطلاع بیشتر ر.ک به:

- اکبر کمیجانی و مهری رحیمی‌فر، "آرزیابی عملکرد سیاست خصوصی‌سازی از طریق شاخص‌های مالی/ عملیاتی شرکت‌های واگذار شده"، اقتصاد و مدیریت، بهار ۱۳۷۷ شماره ۳۶.

- رضا شباهنگ و رضا نظری، "آرزیابی آثار خصوصی‌سازی بر عملکرد و بازدهی شرکت‌های واگذار شده به بخش خصوصی"، اقتصاد و مدیریت، پاییز ۱۳۷۸، شماره ۴۲.

۲۱- پیشین، ص ۷۵.

۲۲- منبع پیشین، "آرزیابی عملکرد سیاست خصوصی‌سازی از طریق شاخص‌های مالی / عملیاتی شرکت‌های واگذار شده"، ص ۳۰.

۲۳- پیشین، ص ۳۸.

پی‌نوشت‌ها:

1- Vito Tanzi, The Role of the State and the Quality of the Public Sector, IMF Working Paper, March 2000.p.23

2- Douglas North, 'Economic Performance Through Time, Lecture to the Memory of Alfred Nobel', The American Economic Review. Vol 84 . June 1994, p.366.

۳- برای اطلاع بیشتر ر.ک به: سازمان بین‌المللی کار، درس‌هایی از خصوصی‌سازی، ترجمه علی دینی، سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۷۸، صص ۲۵-۲۴.

۴- برای اطلاع بیشتر ر.ک به: منبع پیشین. ص ۲۵.

۵- سازمان برنامه و بودجه، خصوصی‌سازی، شهریور ۱۳۷۲. برای مطالعه بیشتر درباره جزئیات هر کدام از این روش‌ها و همینطور عملکرد تجربه‌های مختلف هر کدام از روش‌ها ر.ک به:

سازمان بین‌المللی کار، مدیریت خصوصی‌سازی، ترجمه حسین اکبری و دردانه داوری، تهران: ۱۳۸۰.

۶- میلتون فریدمن، رز فریدمن، آزادی انتخاب، ترجمه حسین حکیم‌زاده جهرمی، تهران: نشر پارس، ۱۳۶۷، ص ۶۰. فریدمن علاوه بر این کتاب در دیگر کتاب آکادمیک‌تر نیز به این موضوع به تفصیل پرداخته است. ر.ک به فصل اول: میلتون فریدمن، سرمایه‌داری و آزادی، ترجمه غلامرضا رشیدی، تهران: نشر نی، ۱۳۸۰.

۷- ر.ک به: فصل دوازدهم:

دیوید کلمن و فورد نیکسون، اقتصادشناسی توسعه نیافتگی، ترجمه غلامرضا آزاد، تهران: نشر وثقی، ۱۳۷۸ و همینطور: آن کروگر، اقتصاد سیاسی جامعه رانت‌جو، ترجمه لیلیا آقا میرکلایی، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی،